

**Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Збірник наукових праць

ТОМ XV

Педагогічні науки

Логос 2001

ББК 74.6
ISBN 966-581-228-9

Редакційна колегія:

А.Й.Капська - доктор педагогічних наук, професор (відповідальний редактор), Л.І.Міщик - доктор педагогічних наук, професор,
Л.Ф.Нечепоренко - доктор педагогічних наук, професор,
В.М.Оржиховська - доктор педагогічних наук, професор, С.О.Сисоева -
доктор педагогічних наук, професор, І.М.Ковчина - кандидат педагогічних наук, доцент (відповідальний секретар)

Збірник затверджений Постановою Президії Вищої Атестаційної Комісії України (Бюлетень ВАК України № 5 за 1999 рік) як наукове видання, в якому можуть публікуватися основні результати дисертаційних досліджень за спеціальностями педагогічної науки

Збірник статей пропонує результати досліджень і експериментальної роботи, здійсненої авторами з проблем соціального становлення особистості. У статтях розкривається педагогічний, психологічний та соціальний аспекти, які обумовлюють актуалізацію поставленої проблеми і допомагають її вирішувати на сучасному етапі розвитку суспільства і психолого-педагогічної науки. Для викладачів, науковців, аспірантів, студентів і вчителів.

Соціалізація особистості: Збірник наукових праць. Том XV. - К.: Логос. 2001. - 206 с.

ISBN 966-581-228-9

Рекомендований вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, протокол № 8 від 14.02.2001 року.

©Редакційна колегія
© Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
©Автори статей

ЗМІСТ

Маслов В.С.

Системний аналіз культородогічної підготовки у вузі_____ 3-7

Пріма Р.М.

Виховний потенціал української родини як соціального Інституту_____ 8-13

Пономаренко О.В.

Педагогічні умови формування професійно-етичної культури соціального педагога_____ 14-24

Короткова Р.І.

Використання елементів театральної педагогіки в роботі соціального педагога_____ 24-30

Агаркова Н.І.

Соціально-правовий захист дитинства в історичному аспекті_____ 30-37

Яременко О. О.

Проблема екокультурної діяльності як одного з аспектів підвищення якості життя_____ 37-49

Прітченко Т.Ф.

Притулок як соціально-педагогічне середовище реабілітації неповнолітніх_____ 49-56

Мацкеєвич Ю.Р.

Реабілітація як складовий компонент соціальної роботи з дітьми похилого віку_____ • _____ 56-63

Нарійчук М.Д.

Педагогічне діагностування - важливий засіб виявлення рівня розвитку морально-ціннісних орієнтацій та самооцінок особистісних моральних якостей студента_____ 63-71

Фейсєнко І.М.

Технологія загальнопедагогічної підготовки керівних кадрів муніципального управління - діагностичний аспект_____ 71-82

О.О.Яременко
м. Київ

**ПРОБЛЕМА ЕКОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЯК ОДНОГО З АСПЕКТІВ
ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ**

Природне середовище як оптимальна умова життя людей.

Людина є біосоціальною істотою і існує вона у двох вимірах - соціальному та природному-і тому потребує для створення нормального , повноцінного розвитку' не тільки відповідних для її суті оптимальних суспільних , а й сприятливих природних умов життя, того екологічного середовища, до якого вона адаптувалася в процесі довготривалої видової еволюції.

Кожна людина може пристосуватися до певних умов природного середовища, яке змінюється, до нового для неї середовища проживання. Як відмічає Дж. Уайнер, " усі представники *Homo sapiens* здатні проявити необхідну пластичність реакцій у відповідь на зміну зовнішніх умов"(11). Однак адаптаційні можливості людського організму лімітовані.

Людство нерозривно пов'язане з природним середовищем. Природа - це дошка життя, природне середовище помешкання людини. Переростання у зв'язку з прогресом людства забруднення навколишнього середовища веде до руйнування природних умов життя людей, оскільки серед виробничих відходів є чимало токсичних речовин, що спричиняють велику шкоду всьому живому на Землі. Як результат, навколишнє середовище стає все менш придатним для життя людини і навіть пагубним для неї, бо жодна людина, незважаючи на пластичність своїх адаптаційних можливостей, не може довго протистояти впливу великої концентрації тих чи інших окремих забруднювачів.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема запобігання забрудненню природного середовища, проблема його оздоровлення. Тому важливу роль має організація діяльності таким чином, щоб неминучі у процесі її здійснення зміни навколишнього середовища не тільки не виходили за рамки адаптаційних можливостей людини, але й забезпечували збереження біосфери в оптимальній рівновазі.

Людина - істота не тільки соціально діюча, а й соціально мисляча, тому для вирішення цих проблем стане у пригоді аксіологічний підхід, який пов'язаний з необхідністю наукового передбачення близьких та більш віддалених наслідків впливу на екологічне середовище. Цей підхід передбачає відображення нового ставлення до екосередовища у юридичних, правових актах - моральних нормах, наукових концепціях, літературі, мистецтві, у педагогіці, тобто в екологізації суспільної свідомості.

Що таке екокультурна діяльність?

Розглядаючи поняття екокультурної діяльності, слід звернути увагу на його складність та багатокomпонентність. Це поняття є системним по суті, адже воно складається з елементів, які, в свою чергу, теж є складними системами(3).

Деградація природного оточення давно вже вийшла за межі окремих держав і регіонів і перетворилася у глобальну проблему. Її особливістю стало те, що вона почала реально загрожувати існуванню вищих форм життя. Катастрофічний стан речей ініціював докорінні зміни в поглядах на навколишній світ. Людство збагнуло, що планета, на якій воно мешкає, є її домом, про який необхідно піклуватися. У такий спосіб було запозичено і запроваджено вжиток грецьке слово ойкос (оіков), що означає дім, родина і додана до нього друга складова частина - логія (від грец.), яка відповідає за значенням словам "наука", "знання". Поєднання цих слів дало назву новому поняттю "екологія".

Екологія - галузь наукових знань про закономірності зв'язку живих організмів з навколишнім середовищем. На думку фахівців переважної більшості країн світу, воно, це поняття, точніше відбиває сутність проблем, з якими стикається людство. У наш час екологія сформувалась у розвинену галузь науки і практики, що займається вивченням кризових явищ у навколишньому середовищі, їх аналізом і розробляє шляхи їх усунення, подолання та запобігання. Одним із відгалужень екології є соціальна екологія, що зосереджує увагу на закономірностях взаємодії суспільства, людини з навколишнім середовищем, а також практичних проблемах його збереження.

Найважливішою формою взаємостосунків суспільства та природи є праця. Завдяки їй людина виділяється з природи і через трудову діяльність вона пов'язана з природою (9).

Найбільш загальним та абстрактним визначенням діяльності є таке означення: діяльність - це спосіб існування та розвитку суспільства і

людини, всебічний процес перетворення навколишньої природної та соціальної реальності (включаючи саму людину) відповідно до її потреб, цілей та завдань.(1)

Діяльність виступає як сила, що продукує та змінює систему об'єктивних та суб'єктивних умов: суспільних відносин та соціальних інститутів, і водночас і систему відповідних їм уявлень, увесь спосіб життя та мислення людей.

Суспільні відносини - це, перш за все, зв'язки, спосіб поєднання окремих груп людей відповідно до виду діяльності, суспільних функцій та умов їх виконання. Вони забезпечують цілісність та функціонування людського суспільства, рівень розвитку його культури.

Поняття "культура" у своєму первинному значенні вживалось, головним чином, для визначення дії людини на природу, для характеристики ступеню оволодіння її силами. Зараз воно включає два аспекти, які відповідають органічно пов'язаним сторонам трудової діяльності людини: *матеріальну культуру* - досягнення, які показують рівень оволодіння людиною силами природи, та *духовна культура* - досягнення, що відображають рівень та глибину пізнання природи і суспільства, широту досягнутого світогляду, впровадження у суспільне життя прогресивних ідей та позитивних знань.

Евристична цінність поняття культура полягає в тому, що вона дозволяє провести чітку межу між людською діяльністю та біологічною життєдіяльністю тварин. Культура, з одного боку, є результатом розвитку взаємовідносин між людиною та природою, а, з другого боку, від рівня її розвитку залежить така важлива для людини обставина, як способи та форми взаємовідносин та взаємодії людства з природним середовищем, що її оточує.(8)

. Але не слід забувати, що предметно-перетворювальна діяльність людини можлива лише на тій біологічній основі, яка сформувалась у нього як у

відповідного виду. Тому питання про можливі якісні зміни природи завжди мали для людства особливий сенс.

А звідси, культура включає в себе як ціннісний, так і технологічний попекти. Вона показує, не лише яким чином можна досягти поставленої мети, але й ті межі, які не можна переходити в процесі її досягнення. Культура за своєю суттю має екологічний характер, оскільки головне її завдання - передати від покоління до покоління, від однієї людини до іншої ті цінності, пріоритети та способи їх досягнення, які дають можливість вижити як окремим індивідам, так і суспільству в цілому, узгодивши їх інтереси з природою(8).

Культура має чимало своїх різновидів. Проте у кожному випадку культура є засобом пізнання навколишнього світу і внутрішнього світу людини, регулюючим началом у відносинах її з навколишнім середовищем природним та соціальним. Процес діяльності також передбачає розробку та засвоєння відповідних правил, нормативів, за допомогою яких здійснюється її регуляція і контроль над нею. Тобто культура якраз і виступає регулятором діяльності.

Отже, така специфічна форма культури, як екологічна культура, виступає регулятором екологічної діяльності. Специфіка функціонування екодіяльності обумовлюється тим, що вона пронизує всі компоненти культури і спрямована на гармонізацію соціоприродних відносин. Екологічна культура є за своєю суттю своєрідним "кодексом поведінки", що лежить в основі екологічної діяльності та екологічної поведінки. Вона включає в себе певний зріз суспільно виробленого способу самореалізації людини в природі, культурних традицій, життєвого досвіду, моральних почуттів та моральної оцінки ставлення людини до природи.

Таким чином, екологічна культура як діяльність, тобто екокультурна діяльність, є відтворенням умов людського існування в довколишньому природному світі, в тому числі й антропогенно зміненому. У екокультурній

діяльності поєднуються *субстанційна* та *інформаційна* складові. По-перше . вона потребує відповідних умінь, засобів, технологій, знарядь тощо для використання потенцій існуючих природних об'єктів та процесів. По-друге, вона має вплив на інтелектуально-духовну сферу, на свідомість.

Проблема зв'язку екокультури та екодіяльності особистості не може вважатися вирішеною, доки не буде всебічно розкрито соціально-психологічний механізм цього взаємозв'язку, не буде виявлена суспільна детермінація свідомості та поведінки особистості. Постають питання , яким чином особистість включається у процес функціонування та розвитку суспільної системи, яким чином персоніфікується у індивідуальній діяльності система цінностей, як особистість стає активним і свідомим представником певних груп та спільностей, розвиває та примножує соціальний досвід.

Методологічним ключем до вирішення цих питань є *принцип єдності діяльності та свідомості*. Відомо, що у всіх видах діяльності психічне (і особливо свідомість як його вищий рівень) виступає необхідним її компонентом. Вся сукупність реальних взаємозв'язків людини та суспільства виникає, існує та розвивається у процесі діяльності.

Тому, розглядаючи поняття "екокультурної діяльності" не можна не зачепити поняття "екосвідомості". У загальному вигляді екологічна свідомість є відтворенням людьми екологічних умов життя та відносин між людьми і природою в процесі регулювання системи "суспільство природа" у вигляді екологічних теорій, ідей, уявлень, спільних для певних груп, що відображають їх ставлення до природи в дану історичну епоху.

Ставлення до довкілля з боку людства загалом, певних спільнот, окремої людини є своєрідним і визначається реальним місцем конкретного суб'єкта у світі, його можливостями та потребами.

Якщо американські фермери вирощують майже по сотні центнерів пшениці з гектара, а російські та українські селяни часто-густо не одержують і десяти, то зрозуміло, що екокультура одних є абстрактною

річчю для інших. Адже саме в діяльності феномени екокультури набувають смисло-життєві цінності.

Підсумовуючи вищесказане, слід сказати, що з *теоретичної* точки зору,

екокультурна діяльність детермінується низкою чинників суб'єктивні та об'єктивної природи. Суб'єктивні чинники пов'язані з людиною :

самосвідомістю його членів, інтересами та цінностями часу

інституціями тощо. Об'єктивні - виступають атрибутивними ознаками діяльності, основи яких становлять три складові : матеріально-ресурсна база, рівень технологічної обізнаності суспільства, реальне народонаселення, механізм природокористування, набуті соціумом(4).

З *практичної* точки зору, можна говорити, про ту користь, що має екокультурна діяльність як для особистості, так і для людства в цілому. Зарубіжні вчені виділяють чотири категорії впливу екокультурної діяльності на особистість : *психологічна, психо-фізіологічна, соціологічна* і , нарешті, *категорія навколишнього середовища*^екологічна).

Психологічна категорія:

- позитивна зміна настрою;
- покращання сприйняття самого себе, свого образу та корисності для інших;
- відображення індивідуальних цінностей, інтроспекція, інтерпретація та інтеграція думки про місце докладання своїх здібностей та можливостей;
- відображення та прояв особистісних духовних цінностей та орієнтацій;
- переживання "пікового досвіду"(А.Маслоу, і 970);
- розвиток та покращання умінь(включаючи психо-моторні) різних видів;
- задоволення цікавості та потреб у дослідженні;
- навчання у багатьох його видах, пізнання природи, історії території проживання, культурної спадщини тощо;

- виховання здорових потреб та духовних цінностей;
- сприяння розвитку емоційного сприйняття та вольової сфери.

Психо-фізіологічна категорія.

Ця категорія найкраще досліджена та задокументована емпірично. Сюди включають позитивний вплив вправ та діяльності на свіжому повітрі для серцево-судинної системи, для розвитку та підтримки мускульного тонусу та зменшення депресивного стану. Сюди можна включити також так званий рекреаційний вплив природи, що допомагає людині справлятися з перевтомою, напруженням та стресами у житті (Р. В.Ульріх,1990).

Соціологічна категорія.

Є кілька категорій впливів, які є соціологічними, культурними та/або антропологічними за своєю природою. Вони включають виховання почуття гордості за місце проживання, підтримку стабільності території проживання; сприяння соціальним зв'язкам та системам соціальної підтримки, які можуть покращити фізичне та ментальне здоров'я; підтримка етнічної ідентичності, субкультурної ідентичності тощо. Незважаючи на те, що існує дуже мало емпіричних досліджень щодо впливу екокультурної діяльності на запобігання соціальних проблем , багато зарубіжних вчених вважають цей вплив дуже значним. Вони включають сюди запобігання злочинів, зокрема, підліткової злочинності, неповаги до влади, зловживання алкоголем, курінням, наркотиками.(Б.Л. Драйвер, 1987)

Категорія навколишнього середовища.

Сама діяльність спрямована на підтримку територій та місць проживання, має свій вплив на загальну картину збереження та консервації природних ресурсів. Вона також сприяє підтримці основ стабільного біологічного існування виду *Homo sapiens*. Екокультурна діяльність запобігає екодевіантній поведінці, тобто поведінці, в основі якої простежуються риси , що завдають шкоди природному та антропогенному середовищу (Б. Л. Драйвер, 1987).

Проблема якості життя.

Поняття "якості життя" здається дуже простим. Всі розуміють, що це означає, адже ніхто не проти кращої якості життя. Але це поняття надзвичайно важко визначити і ще важче виміряти. Воно охоплює дуже широкий ряд інших понять: місце та умови проживання, здоров'я*, роботу, їжу, сімейне життя, друзів та соціальні зв'язки, матеріальні здобутки, типи споживання, час дозвілля та дозвіллеву діяльність тощо. Взагалі, поняття якості життя, в основному є значущим в рамках ступеня задоволення особистості гості у всіх цих різних сферах життя (7).

Покращання, підвищення якості життя означає збагачення різнобічних сфер свого життя таким чином, щоб максимально збільшити джерела та ступінь задоволення у цих сферах. Покращити якість життя у цьому сенсі-це значить "підняти на вищий рівень" якусь сферу або відповідні сфери життя.

Таким чином, наприклад, слід зробити певні кроки для покращання умов життя, здоров'я, безпеки на роботі тощо. Слід зауважити, що а) ці кроки робляться не тільки самою особистістю, а й включають допомогу та внесок інших агенцій суспільства та б) покращання в якійсь одній сфері життя може спричинити покращання в інших, тому що життя особистості є системноцілим або є системою багатьох взаємопов'язаних часточок.

Коли ми говоримо про покращання(підвищення) якості життя шляхом включення особистості у екокультурну діяльність, ми маємо на увазі те, що, навчаючись використовувати свій час з користю для природного середовища, беручи участь в активній, творчій діяльності щодо збереження та відновлення природних ресурсів, вирішуючи екологічні проблеми та негаразди на місцях, можна мати ефект впливу не лише на сферу, наприклад, дозвілля та рекреації, але й на багато інших суміжних сфер також.

Існують, звісно, багато різноманітних шляхів, якими якість життя може бути підвищена. Фактично, коли тільки ми вживаємо поняття "якість життя", постає наступне питання, як вона може бути підвищена, покращена. З точки зору соціальної практики, це питання того, які соціальні служби будуть виливати на підвищення рівня життя населення та рівня задоволення цим життям взагалі. З точки зору окремого індивіда це певні суто конкретні речі, які він може зробити, обставини, які дозволяють зробити у житті бажані зміни. Навчання, освіта, виховання є однією з таких речей.

Особливу роль відіграє природне середовище як умова виховання. Спрямованість впливу сучасного навколишнього середовища на виховання визначається переходом від парадигми "діяльності" до парадигми "спілкування", що накладає свій відбиток на вплив всього різноманіття елементів навколишнього середовища.

Екокультурна діяльність може стати проміжним етапом та допоміжним засобом для цього переходу. Адже вона спрямована на підтримку виду *Homo sapiens*. А природне середовище (природа) є сукупністю природних умов існування людини та суспільства.

Для того, щоб виявити найбільш важливі аспекти впливу природи на виховання, необхідно зрозуміти механізми та тенденції взаємодії людини та природи. По-перше, слід виявити, як природне середовище впливає на організм людини, його психіку та свідомість, тобто які передумови для впливу на поведінково-діяльнісний рівень людини формуються на структурному, функціональному, психічному та свідомому рівнях. По-друге, треба мати уяву про те, як виховання людини, перш за все, екологічне, впливає на природу. Слід назвати декілька напрямків цього впливу.

Отже, природне середовище - це:

- джерело "енергії" всіх живих організмів, найважливіша умова життєдіяльності людини, збереження та продовження його життя;
- джерело сировини для виробництва товарів споживання;

- місце відпочинку та оздоровлення людей;
- простір виховання, середовище усвідомлення людиною власної природної сутності;
- середовище проживання, яке визначає спосіб життя людини (5).

Очевидно, що усвідомлення людини як невід'ємної частини природи, сприйняття загрози та шкоди^ заподіяної природі як шкоди та загрози її життю, повинні стати однією з основних цілей виховання. Необхідність не тільки захистити природу від шкідливого вливу, але й допомогти їй відновитися від заподіяних втрат є центральним завданням екологічного виховання. На це повинні бути спрямовані зусилля усього суспільства, усіх його соціальних інститутів.

Людина є частиною природи і повинна дотримуватись законів природи, якщо хоче вижити. Адже процеси, зв'язки у екосистемі набагато прадавніше людини, тому вона не може нехтувати ними. Усвідомлення місця людини в еволюційному процесі як авангарду, який може виконувати свою роль, тільки пізнавши та прийнявши закони розвитку природи, стає одним із найважливіших завдань екологічного виховання.

Освіта як навчальний процес та екокультурна діяльність, як процес, що враховує не тільки безпосередні інтереси людини, а й природного середовища, спрямовані на збагачення життя людей. Ставлення, цінності, відношення, уподобання, уміння та навички, надбані в освіті (у формальній чи неформальній, у класі чи поза класом) збагачують наше життя, так як і досвід в екокультурній діяльності.

Річ ще у тому, що в процесі освіти та екокультурної діяльності індивід скоріше засвоює цінності, ставлення та уміння^ які можуть впливати на використання часу дозвілля (і не тільки) у творчій(до того ж корисній для природного середовища) манері для збагачення якості життя.

Звичайно ж людина швидше засвоює цінності, ставлення та уміння на практиці. Але ступінь засвоєння, більше того, ступінь усвідомлення цих

процесів у контексті освітніх зусиль є різною, особливо якщо ми візьмемо неформальну освіту. Однак, розглядаючи безсумнівний позитивний вплив освіти на поліпшення якості життя, слід звернути увагу на педагогічні технології та методики проведення заходів, які безпосередньо сприяють передачі ідеї, ставлень, умінь тощо, які, в свою чергу, впливають й на екокультурну діяльність. Прикладами тут можуть бути позакласний та рекреаційний аспекти шкільної освіти, деякі форми освіти для дорослих та спеціально організовані кампанії або програми освітніх центрів.(7) А особливу увагу слід звернути на формування та розвиток *позитивного ставлення до природи, зацікавленість та інтерес до природних(екологічних) справ, що викликає розвиток емоційної сфери та умінь і навичок природокористування* (13).

Література

1. Буева Л.П. Человек: деятельность и общение. М.: Мысль, 1978.
2. 216с., с. 63.
3. Driver, B.L., Roderick Nash and Glenn E. Haas. 1987. Wilderness benefits: A state - of knowledge review. Hh. 294- 319. In Robert C. Lucas (compiler) Proceedings National Wilderness Research Conference : Issues, State of Knowledge, Future Directions. General Technical Report INT - 220 USDA Forest Service. International Forest and Range Experiment Station. Ogden, Utah.
4. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: Наг>ч. Посібник,- К.: Вища школа., 1997,304с.,с.15.
5. Крисаченко В.С. Екологічна культура. Київ "Заповіт" 1996ю - 215с., с. 16.
6. Лукашевич Н.П. Социология воспитания : Краткий курс лекций. - К.: МАУП, 1996. - 180с.,с.112.
7. Maslow, A. 1970 Motivation and Personality. Harper and Row. New York, N 4.

8. Pedro Ng. Improving the quality of life in an urban society through the use of leisure./ The Chinese University of Hong Kong, 1989/ p.68-81.
9. Салтовський О.І. Основи соціальної екології: Курс лекцій. - К.: МАУП, 1997.- 168 с., с.113.
10. Социология в вопросах и ответах : Учебное пособие /Ростов/Д. "Феникс", 2000, 256 сс., с. 233-234.
11. Соціальні аспекта екології. (Капелян Е.Х., Жибуль І.Я. і др.) - Мн.: Наука і техника, 1983, 198 с., с. 19,с.71.
12. Уайнер Дж. Екологія человека. - В кн. : Харрисон Дж. Уайнер Дж., Тэннер Дж., Баррикот Н., Рейнолдс В. Биология человека. М. 1979, с 474.
13. Ulrich, Roger W., Ulf Dinberg, B.L. Driver. 1990. Psychophysiological indicators of leisure consequences. Journal of Leisure Research. 22(2) : 154 — 166.
14. Экологическое образование школьников. / Под ред. И.Д. Зверева, И.Т. Суравегиной. - М. : Педагогика, 1983, с.6-7.

Аннотация

Статья рассматривает проблему екокультурной деятельности как импульса для развития общих интересов, умений и навыков, для удовлетворения потребностей личности в развитии, для улучшения качества жизни, путем расширения социального опыта индивида.

Т.Ф.Прітченко
м. Черкаси

ПРИТУЛОК ЯК СОЦІАЛЬНО - ПЕДАГОГІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ РЕАБІЛІТАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ

Економічні, соціальні протиріччя, які торкнулися всіх сфер діяльності і всіх верств населення, в першу чергу, позначились на найменш захищеній категорії - дітях.